

9. Marraccini, ME, Weyandt, LL, & Rossi, JS (2015). College students' усвідомлює profesor/instructor bullying: questionnaire development and psychometric properties. Journal of American college health, 63(8), 563-572.

Олена СЕРГІЄНІ,

доктор медичних наук, професор,
професор кафедри психології
та педагогіки ДДУВС

Людмила ПРИСНЯКОВА,

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри психології
ВПНЗ «Дніпровський
гуманітарний університет»

Артем КОЗАКОВ,

здобувач вищої освіти

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ САМООЦІНКИ У СТАРШОКЛАСНИКІВ

Проблема самооцінки особистості була і залишається актуальною. На основі робіт відомих психологів та педагогів (Б.Г.Ананьєвої, Ю.К.Бабанського, П.П.Блонського, Дж.Брунера, Л.І.Божович, Л.С.Виготського, Е.О.Голубєвої, А.Н.Леонтьєва, Д.Б.Ельконіна, А.І.Ліпкіної та ін.) сьогодні можна дати визначення таким поняттям як самооцінка та здібності, детально розглянути навчальний процес, а також причини та фактори, що впливають на успішність та неуспішність школярів у навчальній діяльності [3, 532 с.]

У процесі пізнання навколишнього світу людина користується великою системою внутрішніх засобів, наприклад: уявлення, образи, оцінка самого себе, своїх дій, вчинків, мотивів. Зосередження на власних переживаннях, здатність до рефлексії і є ознакою самосвідомості.

Часто самосвідомість особистості прирівнюють до «Я-концепції», у свою чергу Я-концепція складається з трьох компонентів: когнітивного, емоційно-оціночного та афективного. При злагодженій роботі цих компонентів особистість здатна активно розвиватись, взаємодіяти з соціальним середовищем та самореалізуватись.

У радянській психології процеси формування й розвитку особистості досліджувались головним чином з позиції зовнішніх аспектів: соціальної ситуації та теорії «провідної» діяльності. У концепціях розвитку особистості західних психологів проблеми раннього юнацького віку розроблені досить детально і результати досліджень неабияк наближаються до розкриття

специфічних механізмів та закономірностей внутрішніх процесів, що відбуваються у самосвідомості особистості.

Характерна для раннього юнацького віку зовнішня ситуація – це зміна соціального статусу, нові соціальні умови й обставини, початок засвоєння нових видів діяльності, розширення соціальних контактів і новий зміст пред'явлених соціумом вимог. Саме ці обставини, а також необхідність визначити своє місце у житті, що постає перед особистістю, і становлять головний аспект соціальної ситуації розвитку, а також, на думку Л. Божович, виступають як причина формування нової «духовної потреби» – потреби у життєвому самовизначенні.

Самооцінка є однією з істотних умов, завдяки чому індивід стає особистістю. Вона формує в індивіда потребу відповідати не тільки за рівнем оточуючих, але й рівнем власних особистісних оцінок. Правильно сформована самооцінка виступає не просто як знання самого себе, не як сума окремих характеристик, але як певне ставлення до себе, передбачає усвідомлення особистості як деякого стійкого об'єкта.

Самооцінка є центральною ланкою довільної саморегуляції, визначає напрям і рівень активності людини, її ставлення до світу, до людей, до самого себе. Являє собою складний за психологічною природою феномен. Вона включена в безліч зв'язків і відносин з усіма психічними утвореннями особистості і виступає в якості важливої детермінанти всіх форм і видів її діяльності та спілкування. Витоки вміння оцінювати себе закладаються в ранньому дитинстві, а розвиток і вдосконалення його відбувається протягом усього життя людини [1, 592 с; 2, 256].

Самооцінка дозволяє зберегти стійкість особистості незалежно від мінливих ситуацій, забезпечуючи можливість залишатися самим собою. В даний час все більш очевидний вплив самооцінки школяра на його поведінку, міжособистісні контакти та планування життєвого шляху.

В останні роки все більше уваги приділяється проблемі самооцінки власних здібностей. Ця проблема була і залишається актуальною та потребує більш детального вивчення. Актуальність нашого дослідження полягає в тому, щоб дослідити, чи залежить рівень розвитку самооцінки від рівня розвитку інтелектуальних здібностей, а саме успішності школяра в навчальній діяльності, і навпаки.

На жаль, спостерігається такий факт, що частина учнів старшого шкільного віку є недостатньо успішними у навчальній діяльності, тому що вони мають низький рівень розвитку здібностей. Тому подолання неуспішності у навчанні серед старшокласників постає важливим завданням шкільних психологів та вчителів, батьків [4, 280 с.].

Для проведення дослідження були застосовані наступні методи:

1. теоретичні: вивчення та аналіз наукової літератури, що забезпечило розгляд загальних теоретичних питань з проблеми дослідження; вивчення; зіставлення та узагальнення отриманих результатів дослідження з

метою обґрунтування сутності досліджуваного явища;

2. емпіричні: діагностичні (усне опитування, бесіда, інтерв'ювання) та психодіагностичні;

3. математико-статистичні: математична обробка результатів експериментальної роботи та їх інтерпретація.

Самооцінка – дуже складне психічне утворення, розвиток і формування якого залежить від багатьох факторів. Тому однобічний підхід до розгляду цього поняття неможливий, що й пояснює таке різностороннє визначення самооцінки різними авторами.

У психологічній літературі при визначенні самооцінки або “актуалізуються її операційні характеристики, фіксуються способи, за допомогою яких людина оцінює себе, або виділяються показники її як особистісного утворення”. Ситуація, коли людина прагне оцінити себе, ставить її перед нелегким вибором – усвідомити позитивні та негативні сторони своєї особистості реально і відповідно до них оцінити себе; намагатися витіснити зі своєї свідомості наявні негативні якості, прагнучи виглядати кращим; чи навпаки – акцентувати увагу на особистих недоліках, і тим самим недооцінювати свої можливості. Залежно від того, які із наведених шляхів обере людина, буде залежати міра самооцінки – адекватна, завищена чи занижена. Ідеальним варіантом є адекватність самооцінки, але це досягається не завжди, про що свідчать проведені дослідження, тому краще мати завищену самооцінку, ніж занижену, бо при недооцінюванні своїх можливостей у людини може розвинутися “комплекс неповноцінності”, а це, своєю чергою, призводить до психічної неврівноваженості та обмеження в плануванні життєвого шляху та розвитку особистості.

“Образ Я” і “Я-концепція” розглядаються у структурно-динамічній моделі самооцінки А.В.Захарової як продукти самосвідомості. Під “образом Я” розуміється “деяка система різноманітних знань суб'єкта про себе, які мають різну міру усвідомленості, диференціації, узагальнення, що функціонують у нерозривній єдності”.

За часовою віднесеністю змісту самооцінки виділяються її різні види: вона може функціонувати як прогностична, актуальна та ретроспективна. Відповідно, функція прогностичної самооцінки – оцінка суб'єктом своїх можливостей для діяльності в майбутньому; функція актуальної самооцінки – оцінка виконаних дій протягом розгортання діяльності; функція ретроспективної самооцінки – оцінка суб'єктом досягнутих успіхів, підсумків діяльності.

Науковий та життєвий досвід показує, що якщо самооцінка підтримується важливими для нього дорослими достатньо довгий час та якщо вона забезпечує старшокласнику поважне становище у колективі, тоді зберігання такої самооцінки повинно стати потребою учня. Самооцінка формується під впливом результатів своєї діяльності та оцінювання їх найближчим оточенням; вона починає активно впливати на поведінку

старшокласника.

Без самооцінки, тобто оцінки самим індивідом тих дій, які він здійснює, і тих його психічних властивостей, які в цих діях проявляються, поведінка не може бути саморегульованою. Самооцінка, самоконтроль та корекція поведінки – нерозривно пов'язані між собою процеси. Психічна саморегуляція неодмінно припускає самооцінку, за допомогою якої визначається не тільки прийнятність або бажаність будь-якого вчинку, але і ступінь успішності, з якою він здійснюється.

У школярів, які мають занижену самооцінку, часто спостерігаються проблеми у навчанні: вони не засвоюють матеріал на достатньому рівні, отримують незадовільні оцінки та в результаті стають невстигаючими учнями. Занижена самооцінка розвитку здібностей позначається на успішності навчальної діяльності.

Успішність школярів старшого шкільного віку впливає на їх самооцінку. Учні, які мають значні ускладнення в засвоєнні програмного матеріалу, одержують найчастіше негативні оцінки. Невстигаючим школяр стає на певному етапі навчання, коли проявляється певна розбіжність між тим, що від нього вимагають, і тим, що він в змозі виконати. На початковому етапі відставання ця розбіжність недостатньо усвідомлюється старшокласником, а головне – не приймається школярем: більшість неуспішних дітей переоцінює результати своєї навчальної діяльності. Через деякий час вже виявляється значний контингент відстаючих дітей зі зниженою самооцінкою. Переважання в навчальній діяльності у відстаючих дітей неуспіху над успіхом і що постійно підкріплюється низькими оцінками їх роботи вчителем, веде до формування у них невпевненості в собі і відчуття неповноцінності, що в результаті проявляється в заниженій самооцінці.

Успішні учні мають набагато більше умінь, ніж невстигаючі. Вони усвідомлюють свій хист та володіють ним на відміну від невстигаючих учнів. Порівнюючи виділені особистісні якості успішними та неуспішними школярами (у %), зазначимо, що відмінниками були відрефлексовані такі якості як: врівноваженість, ерудованість, розвинена пам'ять та мислення, а невстигаючими були виділені якості впевненість особистості, добре розвинений інтелект, сила волі та уміння володіти гумором, а також уміння гуляти.

У результаті проведеного емпіричного дослідження було встановлено, що існує тісний зв'язок між самооцінкою розвитку здібностей старшокласниками та їх успішністю в навчальній діяльності. Достатньо розвинута самооцінка розвитку здібностей, яка включає в себе здатність виділяти важливі для успішної навчальної діяльності уміння та особисті якості, сприяє формуванню складових самосвідомості та адекватної «Я-концепції» розвитку учня та веде до ефективного виконання навчальних завдань.

1. Варій М.Й. Психологія особистості. Навч. посібник. Київ. Центр учбової літератури. 2008. 592 с.
2. Максименко С.Д., Соловієнко В.О. Загальна психологія. Навч. посібник. Київ. МАУП. 2000. 256 с.
3. Психологія особистості: Хрестоматія. Навч. посібник. О.Б. Мельничук, Р.Ф. Пасічняк, Л.М.Вольнова та ін. Київ. НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. 532 с.
4. Столяренко О.Б. Психологія особистості. Навч. посібник. Київ. Центр учбової літератури. 2019. 280 с.

Олена СЕРГІЄНІ,
доктор медичних наук, професор,
професор кафедри психології та педагогіки
Карина ЖИЛА,
здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ У КОНФЛІКТНІЙ ВЗАЄМОДІЇ ПІДЛІТКІВ

Дана робота присвячена вивченню гендерних ролей та їх впливу на стратегії поведінки підлітків в конфліктній ситуації. Актуальність даної роботи полягає у відносно невеликій кількості робіт, присвячених досліджуваній темі. Інформація про взаємозв'язок стилю поведінки в конфлікті та гендеру необхідна людям різних професій – вихователям, учителям, психологам, а також всім тим, хто має справу з підлітками. Отримані дані служать проміжним етапом в докладніших дослідженнях конфліктів, що дозволить поглянути на проблему з нових сторін і сприятиме поліпшенню процесу управління конфліктними ситуаціями в підлітковому віці. Сучасні дослідження особливостей підліткового віку відзначають високий рівень конфліктної поведінки в сім'ї, а також як в умовах шкільної взаємодії учнів, так і в педагогічному процесі. Вчені доводять, що підлітки не вмюють вирішувати виникаючі міжособистісні конфлікти, які часто характеризуються деструктивними тенденціями.

Термін «конфлікт» походить від латинського слова *conflictus* – зіткнення. У широкому сенсі конфлікт можна визначити як "граничне загострення протиріч інтересів, позицій, думок або поглядів опонентів, або суб'єктів взаємодії". А.Г. Ковальов визначає конфлікт як «протиріччя, що виникає між людьми в зв'язку з вирішенням тих чи інших питань соціального й особистого життя». При цьому, на думку автора, конфлікти виникають в тому випадку, коли протиріччя зачіпають соціальний статус особистості або